

We moeten er dwars door heen

Zondag 29 maart 2020

De reguliere dienst in de Ledevaertkerk is afgelast wegens Corona.

Ds. Sara Dondorp

Inleiding

In de periode tussen Aswoensdag en Pinksteren stelt het Oecumenisch Leesrooster een doorgaande lezing uit het boek Exodus voor. Tegelijkertijd was er in de gesprekskring De Verdieping het plan om het boek *Exodus, boek van de bevrijding* van de Britse rabbijn Jonathan Sacks te lezen. Door Corona is dat er niet van gekomen. De Schriftlezing van zondag 29 maart is aanleiding tot het overdenken van Sacks' invalshoek op het verhaal van de plagen in Egypte.

Schriftlezing: Exodus 9:13-35

Kinderverhaal

Op sociale media circuleert het verhaal *Wij gaan op berenjacht* van de Britse auteur Michael Rosen¹. Wij gaan op berenjacht, wij zijn niet bang! De jacht gaat eerst door het hoge gras. Steeds klinkt het refrein: We kunnen er niet boven over, we kunnen er niet onderdoor, we moeten er dwars door heen. Vervolgens door een diepe rivier, door modder, door een donker bos, door een sneeuwstorm en door een grot. Daar is dan eindelijk een grote, enge beer. Heel hard rennen ze terug: dwars door de grot, de sneeuwstorm, het bos, de modder, de rivier en het hoge gras, terug naar huis. De trap op, naar bed en onder de dekens. Nooit meer gaan we op berenjacht! Sinds enkele dagen zetten mensen nu beren achter het raam, zodat kinderen die buiten spelen op berenjacht kunnen gaan. Om buiten spelende kinderen een avontuur te bieden én een hart onder de riem te steken.

Overdenking

Er zijn van die teksten in de Bijbel waar we maar moeilijk raad mee weten. De verhalen over de tien plagen in Egypte horen daar bij. Eerder in het boek Exodus ging het over God met de naam 'Ik zal er zijn'. Over God die staat voor bevrijding uit slavernij. Maar als de onderhandelingen met de farao eenmaal van start gaan, dan lijkt het wel alsof er een ordinair machtspelletje gespeeld wordt. Alsof een wrede God er genoeg in scheidt de Egyptenaren met plagen te treffen. Weerbarstige verhalen, die we misschien maar liever niet lezen. Die weerbarstigheid treft des te meer in tijden van Corona. Hier in daar is in behoudende kring al te horen dat Corona een plaag van God is. Eerlijk gezegd kan ik dat niet geloven. Dat kan een God die heet 'Ik zal er zijn' toch niet bedenken?

Zelf voel ik meer voor een heel andere invalshoek: Als God ons verantwoordelijkheid heeft gegeven voor hoe wij leven, dan is het onze eigen verantwoordelijkheid. Men zegt dat virussen afkomstig zijn uit het dierenrijk. En dat die door onzorgvuldige omgang met dieren op mensen kunnen overgaan. Nu was het in China het Coronavirus. Eerder bij ons de Q-koorts. Als God er al iets mee van doen heeft, dan zou ik

¹ In het Nederlands uitgegeven bij Gottmer, met tekeningen van Helen Oxenbury. Daarnaast zijn er voorleesversies op youtube te vinden.

eerder denken aan mededogen tegenover de mensen die ziek worden. Maar een plaag van God, nee, dat kan ik niet geloven.

Wat mij bij deze verhalen helpt is het besef dat het verhalen zijn. In de moderne theologie wordt er van uitgegaan dat deze verhalen zijn opgeschreven in de tijd dat Israël in ballingschap leefde in Babylon. Mogelijk zijn er oudere verhalen gebruikt, verhalen die teruggaan op werkelijke gebeurtenissen. Maar ze zijn opgeschreven voor de ballingen. Opgeschreven om hen perspectief te geven. Opgeschreven en gestileerd om de boodschap van uitzicht op een waardevolle toekomst duidelijk over te brengen. De boodschap dat God een God van bevrijding is. Bevrijding uit de ellende, uit slavernij, uit 'het land van de dood'.

Het is een verhaal. Geen feitelijke geschiedenis. Immers, als je buiten de Bijbel in het oude Egypte op zoek gaat naar verhalen over een slavenvolk, is daar helemaal niets over terug te vinden. Egyptenaren hielden geen slaven. De piramides zijn door werknemers gebouwd. Wat wel klopt is dat Egyptenaren iets hadden met de dood. Met verering van de doden. Vanuit het perspectief van een 'bemoediging in een latere tijd' hebben we te maken met een bevrijdingsverhaal. Een gestileerd bevrijdingsverhaal.

Toch helpt die invalshoek maar gedeeltelijk. Als het geen 'werkelijk gebeurde geschiedenis' zou zijn, maar verhaal, dan blijft het een weerbarstig verhaal. Vooral het gegeven dat God het hart van de farao verhardt. In zijn boek 'Exodus, boek van bevrijding', heeft Jonathan Sacks daar een boeiende uitleg voor. Bij de eerste vijf plagen doet de farao het zelf, het verharden van zijn hart. Pas vanaf de zesde plaag staat er dat God zijn hart verhardt. Het is alsof de farao zijn eigen fuik in rijdt. In het begin heeft hij nog de mogelijkheid zijn hart te 'verlichten', maar wie hardnekkig is, kan op enig moment niet meer terug. Sacks noemt het voorbeeld van kapitein Achab in het boek Moby Dick, "... die verstrikt raakt in een obsessie die misschien een rationele oorzaak heeft – terecht of onterecht –, maar die hem uiteindelijk zo in de greep krijgt dat het niet alleen hem maar ook degenen om hem heen te gronden richt."² Farao toont zich een koppig heerser. Als hij daar eenmaal mee begonnen is, kan hij niet meer terug. Hij zit gevangen in zijn eigen koppigheid. Misschien zou je kunnen zeggen dat God dat niet zozeer 'doet' als wel 'bevestigt'.

En dan die plagen. In de tekst van deze zondag gaat het over hagel. Niet een lokale hagelbui, maar alle oogsten worden vernietigd, behalve in het gebied waar de Hebreëën wonen. Een heftig natuurverschijnsel waar nauwelijks een ander antwoord op is dan het te ondergaan. Zoiets als de obstakels tijdens de berenjacht. "We kunnen er niet boven over, we kunnen er niet onderdoor, we moeten er dwars doorheen..."

In zijn boek gaat Jonathan Sacks vooral in op de derde plaag, die van de muggen of vlooiën. Hij laat de humor van dit verhaal zien. Hij ziet het als satire.

"Satire is wezenlijk voor het begrip van op zijn minst enkele plagen. De Egyptenaren aanbaden een veelheid van goden die veelal krachten van de natuur symboliseerden. De magiërs meenden dat ze door hun 'geheime kunsten' deze krachten konden beheersen. Magie was in deze tijd van mythen wat techniek is in

² Jonathan Sacks, *Exodus, boek van de bevrijding*, uitg. Skandalon, 2019, pag. 61.

onze tijd van wetenschap. Een beschaving die gelooft dat ze de goden kan manipuleren, denkt dat ze ook mensen in haar macht heeft.”³

De Egyptische magiërs zien het als een soort machtspelletje. Mozes en Aäron toveren kikkers; dat kunnen zij ook. Dus toveren zij ook kikkers en heb je nog meer kikkers. Daardoor wordt de plaag alleen maar erger! Maar luizen (of muggen) kunnen ze niet toveren.

“Dat brengt ons bij het derde teken: de luizenplaag. Een van de bedoelingen van deze plaag is om een effect te sorteren dat de magiërs niet kunnen nadoen. Ze proberen het, maar ze falen. Meteen komen ze tot de conclusie: ‘Dit moet het werk zijn van God!’ (Ex. 8:15) Hier komen we in de Tora een idee tegen dat verrassend genoeg ook in onze tijd nog aanwezig is in het religieuze denken. We noemen het wel ‘de god van de gaten’. Het komt erop neer dat een wonder iets is waarvoor we nog geen wetenschappelijke verklaring hebben gevonden. (...) Wat de Tora hiermee wil zeggen is dat dit een heidense en geen joodse manier van denken is.”⁴

Die Egyptenaren zijn magiërs, die bezig zijn de natuur in hun macht te krijgen. Mozes en Aäron zijn profeten, die met behulp van tekenen de opdracht van God komen aanzeggen. Sacks beschrijft dat zo:

“Wat de Egyptische magiërs (en hun hedendaagse opvolgers) niet begrepen is dat macht over de natuur geen doel is in zichzelf, maar een middel tot een *ethisch* doel. Met de luizenplaag bespotten God de magiërs die dachten dat zij beslisten over het lot van de mensen, omdat ze de natuurkrachten beheersten. Maar ze zaten ernaast. Technologische bekwaamheid heeft mensen er altijd weer toe gebracht te geloven als goden te zijn. (...) Nederigheid is het enige tegengif tegen hoogmoed. Want hoe groot we ook zijn, we zijn maar heel klein in vergelijking met het grote geheel. Dat is wat God de Egyptenaren liet zien in de luizenplaag.”⁵

In deze lijn kom ik in de media diverse reacties tegen op de Coronacrisis. Wij mensen denken dat we alles in de hand hebben, dat we de wereld kunnen beheersen, dat we alles kunnen oplossen. Maar de wereld is ingewikkelder dan wij kunnen beseffen en er zijn consequenties van onze daden die groter is dan wij kunnen overzien. Misschien is dat wat we van Corona zouden kunnen leren? Als we er al iets van zouden kunnen leren. Misschien is het uiteindelijk al heel wat om er doorheen te komen. De weerbarstigheid laten bestaan. Het verhaal over de tien plagen blijft weerbarstig, wat voor tekstverklaring je er ook voor gebruikt. De weerbarstigheid van dit verhaal is vergelijkbaar met de weerbarstigheid van het leven. De uitbraak van Corona heeft volgens mij ook zoiets weerbarstigs. Het bestaat gewoon. En het is rot. Wij hebben er geen verklaring voor en geen antwoord op. We kunnen er niets mee. Behalve misschien te aanvaarden dat wij mensen niet alles kunnen oplossen. En vooral voor elkaar klaar staan om elkaar te helpen er doorheen te komen. “We kunnen er niet boven over, we kunnen er niet onderdoor, we moeten er dwars doorheen.” Laten we dat vooral zo veel mogelijk samen doen!

In het verhaal over de zevende plaag, die van de hagelstenen, staat een merkwaardig klein tussenzinnetje: Het vlas en de gerst waren kapotgeslagen, want

³ Idem, pag. 65.

⁴ Idem, pag. 65.

⁵ Idem, pag. 67.

de gerst stond al in de aar en het vlas in de knop. Maar de tarwe en de spelt werden niet vernield, want die rijpen later. (Ex. 9:31-32) Het lijkt nergens mee te maken te hebben, maar het is een vooruitblik: Pesach is immers een oogstfeest. Een kleine terzijde om ons te herinneren dat het Pesach gaat worden. Om ons te herinneren dat het Pasen gaat worden. Hoe dan ook, wanneer dan ook.

Voorbeden

Als we in de kerk bij elkaar zouden komen, zouden we misschien bidden voor mensen die geen dak boven hun hoofd hebben en niet in staat zijn om thuis te blijven. We zouden misschien bidden voor mensen (en vooral kinderen) die geen veilig thuis hebben en nu ook minder mogelijkheden om het huis te ontvluchten. We zouden kunnen bidden voor mensen in de zorg, mensen die geconfronteerd worden met heftige situaties, mensen die grote problemen het hoofd moeten bieden en daarbij overeind moeten zien te blijven. Voor mensen die ziek zijn, in het bijzonder diegenen op de Intensive Care. En voor mensen die een dierbare verloren zouden we bidden om troost en kracht.

We zouden kunnen bidden voor mensen in diverse sectoren, mensen die nu alle zeilen bij moeten zetten om de maatschappij draaiende te houden; we zouden bidden voor steun en kracht in hun ingrijpend veranderende leven.

Al deze mensen, en onszelf in onze twijfel en onzekerheid, bevelen we aan Gods hoede toe.